

על חובת לימוד תנ"ך

הרב שמואל אליהו, רב העיר צפת

דברים חוצבי להבות של המהר"ל מפרג
השל"ה הקדוש - לתקן תקנה ציבורית
תיקון בסדר הלימוד של הבחורים

'פיקח זוריו בעשרים וארבעה ספרים'
שליש מהלימוד - במקרא
דעת רבינו תם ללמוד תלמוד בבלי
שיטת החתם סופר ושבת הלוי

'פיקח זוריו בעשרים וארבעה ספרים'

על הפסוק (שמות לא, יח) "וַיִּתֶּן אֶל מֹשֶׁה פְּכֻלְתּוֹ לְדַבֵּר אֵתוֹ" דרשו חכמינו פְּכֻלְתּוֹ כתיב, "אמר רבי לוי אמר רבי שמעון בן לקיש, מה הכלה הזו מקושטת בעשרים וארבעה מיני תכשיטין, כך תלמיד חכם צריך להיות פיקח זוריו בעשרים וארבעה ספרים" (תנחומא כי תשא טז, ומובא ברש"י שם).

החובה להיות בקי בכ"ד ספרי התנ"ך כתובה גם בגמרא ומופיעה בהלכה: "אמר רב ספרא משום רבי יהושע בן חנניא: מאי דכתיב "ושננתם לבניך"? אל תקרי "ושננתם" אלא "ושלשתם", לעולם ישלש אדם שנותיו שלישי במקרא שלישי במשנה שלישי בתלמוד. מי יודע כמה חיי? לא צריכא - ליומיי" (קידושין ל, א).

שליש מהלימוד - במקרא

רבי יהושע בן חנניא אומר שחובה ללמוד שלישי מהלימוד בתורה נביאים וכתובים, שלישי במשנה ושליש בהתבוננות והבנה. הגמרא שואלת איך יחלק אדם את שנותיו שלישי שנים במקרא ושליש במשנה ושליש בתלמוד, הרי אדם לא יודע עד מתי יחיה? עונה הגמרא שיחלק את הימים לשלוש. הסביר שם רש"י שיחלק אדם אם ימי השבוע לשלושה חלקים, שלישי מימי השבוע ילמד תורה נביאים וכתובים, ושליש משנה ושליש תלמוד. והקשו בתוס' כי באופן זה החילוק לשלוש לא מדויק, כיון שאם אדם ימות באמצע השבוע הרי לא יהיה שלישי מדויק של לימוד? על כן פירשו תוס' בפירוש הראשון ש"בכל יום ויום עצמו ישלש את השעות שלו". וכן פסק הרמב"ם:

כיצד? היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלוש שעות ביום ובתורה תשע, אותן התשע קורא בשלוש מהן בתורה שבכתב, ובשלוש בתורה שבעל פה, ובשלוש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר" (הלכות תלמוד תורה פרק א הל' יב).
 וכדבריו פסק השו"ע לחלק כל יום לשלוש וללמוד שליש מהזמן כל דבר, וכתב עוד:

חייב אדם לשלש לימודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו הארבעה ועשרים, שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה ופירוש תורה שבכתב בכלל זה, שליש בתלמוד, דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר, וידון במידות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצוות והיאך יוצא האסור והמותר, וכיוצא בזה דברים שלמד מפי השמועה" (י"ד סי' רמו סעי' ד).
 הרמב"ם שם ממשיך ואומר כי כל הדברים הללו אמורים בתחילת לימודו של אדם: במה דברים אמורים בתחילת תלמודו של אדם, אבל כשיגדיל בחכמה ולא יהא צריך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעיתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני תורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב שיש בלבו וישוב דעתו.

בכסף משנה העיר שמקור דבריו הוא בסברא:

זה דבר פשוט דלתלמוד צריך זמן רב, מה שאין צריך להמקרא ולמשנה, ואהא סומכין העולם שאין משלשין.

אמנם הגר"א הביא מקור לדברי הרמב"ם מהגמרא (בי"מ לג, א) שאומרת שצריך לימוד משנה וגמרא יותר ממקרא:

תנו רבנן, העוסקים במקרא - מדה ואינה מדה. במשנה - מדה ונוטל עליה שכר. בתלמוד - אין לה מדה גדולה מזו. ולעולם - הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד.

כן כתוב גם במסכת סופרים (פרק טו) שתחילת לימודו ילמד אדם מקרא ואחר כך ישקיע את עמלו בתלמוד: "אשרי אדם שיש עמלו בתלמוד", אבל לא שיבטל ממקרא וממשנה "ולא שיהא דולג במקרא ובמשנה ויבוא לתלמוד", אלא שיתחיל במקרא ומשנה ואחר כך יעסוק בתלמוד "על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבוא לתלמוד. על זה נאמר הון עשיר קרית עוזו וכחומה נשגבה במשכיתו".

אולם הר"ן על הרי"ף (עבודה זרה ה, ב בדפי הרי"ף) כותב כי השליש הוא לאו דווקא:

ולאו דוקא שישליש ימותיו בשווה, שהרי התלמוד צריך זמן הרבה, ואף המשנה חמורה מן המקרא, אלא לומר שיתן זמן לכל אחד כפי הראוי לו.

וכנראה זאת כוונת רב עמרם גאון, שדעתו הובאה בתוס' (קידושין ל, א): "על כן תיקן בסדר רב עמרם גאון כמו שאנו נוהגים בכל יום קודם פסוקי דזמרה לומר מקרא

ומשנה וגמרא". וכן הוא בתוס' (ע"ז יט, ב): "ולכך תקנו פסוקי התמיד ומשנת איזהו מקומן וברייתא דרבי ישמעאל".

אפשר לומר שהר"ן ורב עמרם גאון לא חולקים עם הרמב"ם והשו"ע שחילקו את היום במדויק. יתכן שהרמב"ם והשו"ע דיברו בתחילת לימודו של אדם שצריך לחלק את זמנו שליש ממש, והר"ן ורב עמרם גאון דיברו על אדם שכבר למד כ"ד ספרים ובקי בהם ולכן מספיק לימוד מצומצם יותר של המקרא, 'כפי הראוי לו'.

אך בשו"ע הרב (הלכות ת"ת סי' ב הל' ב) משמע שדעת הר"ן ורב עמרם גאון שגם בתחילת הלימוד לא צריך שליש דווקא:

ויש אומרים שגם בתחילת לימודו של אדם לא ישלש זמן לימודו לשלושה חלקים שווים ממש, שהרי המשנה חמורה מן המקרא וצריכה זמן מרובה יותר, ואין צריך לומר התלמוד שצריך זמן מרובה יותר מהמשנה. אלא מה שהצריכו לשלש זמן לימודו הוא ליתן לכל אחד שיעור וזמן כפי הראוי לו בכל יום ויום כדי שיגמור כולו בשווה, ואחר כך כל ימיו לסבור ולעיין. וטוב לחוש לדבריהם.

בין כך ובין כך לדעת כולם צריך ללמוד בכל יום מקרא וצריך להיות בקי בו. וכן פסק המשנה ברורה: "חייב אדם ללמוד בכל יום תורה שבכתב הוא התנ"ך" (סי' קנה ס"ק ו וביאור הלכה שם). אלא שלדעת השו"ע עד שלא למד את כל התורה שבכתב ועשרים וארבע ספרים על בורין הוא צריך ללמוד אותם שליש מזמן לימודו כל יום, ולדעת הר"ן אפשר גם בתחילת לימודו ללמוד פחות משליש היום, ובלבד שילמד אותם על בורין.

דעת רבינו תם ללמוד תלמוד בבלי

רבינו תם כתב כי אנו שלא לומדים תנ"ך סומכים על מה שכתוב בגמרא סנהדרין (כד, א) שהתלמוד הבבלי כלול ממקרא משנה וגמרא, ויש בו את הכל. והביא את דבריו הרמ"א: "ויש אומרים שבתלמוד בבלי שהוא כלול במקרא במשנה וגמרא אדם יוצא ידי חובתו בשביל הכל". ובוודאי שאין כוונתם שילמד רק תלמוד בבלי ולא ילמד כלל כ"ד ספרים, שזה כנגד גמרא מפורשת בקידושין הנ"ל, אלא שכוונתו כי אחר שלמד כ"ד ספרים והוא בקי בהם, אם לא לומד כל יום תורה שבכתב יוצא ידי חובה בתלמוד בבלי.

שיטת החתם סופר ושבט הלוי

בגמרא (ברכות כח, ב):

תנו רבנן, כְּשֶׁחָלָה רַבִּי אֱלִיעֶזֶר נִכְנסוּ תַלְמִידָיו לְבַקְרוֹ. אָמְרוּ לוֹ, רַבִּי, לְמַדְנוּ אַרְחוֹת חַיִּים וְנִזְכָּה בָהֶם לַחַיִּי הָעוֹלָם הַבָּא. אָמַר לָהֶם: הִזְהָרוּ בְכַבּוֹד חֻבְרִיכֶם, וּכְשֶׁאַתֶּם

מִתְפַּלְלִים דְּעוּ לְפָנַי מִי אֲתֶם עוֹמְדִים, וּמִנְעוּ בְּנִיכֶם מִן הַהֶגְיוֹן, וְהוֹשִׁיבוּם בֵּין בְּרָכֵי
תְּלִמְיָדֵי חֲכָמִים, וּבְשִׁבְלֵי כֶּן תִּזְכּוּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא.

ומסביר רש"י: "לא תרגילו במקרא יותר מדאי משום דמשכא".

רבי אליעזר מזהיר את תלמידיו שלא יעסקו רק בכ"ד הספרים שיכולים למשוך את האדם לעסוק רק בהם ולבסוף יזנח את לימוד המשנה והגמרא. המשיכה הזאת באה לידי ביטוי בימי החתם סופר, כשהמשכילים למדו רק תנ"ך וזילזלו בתורה שבעל פה, ובגלל זה שינו היראים בזמנו ובמקומו את סדרי הלימוד. וכך כתב בשו"ת שבט הלוי: (חלק ג סימן קמד)

אין ספק כלל שבימי התנאים ומהם הלאה הדרך היה ללמוד עם התלמידים כל התורה שבכתב ושבעל פה על הסדר. אמנם בימי החתם סופר ולפניו הפכו רבותינו דרך הלמוד ולמדו הנערים תחילה ש"ס, כיון שחששו מלימוד מקרא שלא לפי דרך חז"ל. וכבר מדורות וגם בדורינו אנו רואים בעלי מקרא ובעלי תנ"ך רחוקים מאמונה והם למכשול ולפוקה לבית ישראל, וגם מתערבים עם הגוים.

על כן מסיק הגר"ש וזנר זצ"ל כי:

בודאי צריך ללמוד עם הנערים תחילה מקרא וחלק מתנ"ך, מכל מקום עיקר היסוד והדגש על תורה שבע"פ להיות בקי במסורת תורה שבע"פ ודרשתם, ועל ידי זה נהיה אנחנו נפרדים מיתר העמים ומהמינים למיניהם, וכמובן שבמשך הזמן צריך אח"כ להשלים כל התנ"ך.

דברים חוצבי להבות של המהר"ל מפרג

אמנם כבר שנים קודם כתב כנגד השיטה הזו המהר"ל מפרג (גור אריה דברים ו, ז):

כאשר היה בדורות הראשונים נתנו גבולים ועיתים לחנך נער על פי דרכו, בְּן חֲמֵשׁ שָׁנִים לְמִקְרָא, בְּן עֶשְׂרִי לְמִשְׁנָה, בְּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרִי לְמִצְוֹת, בְּן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵי לְתַלְמוּד וכו'. והכל כדי לתת לנער משא כאשר יוכל שאת לפי טבעו. ומה שהוא לפי טבעו - מקבל הנער, כמו שסידר השם יתברך אוכל לילד חלב אמו, שהוא דבר מקובל אליו, ולא סידר לו מן המזונות אשר אינם לפי ערכו, והמזונות לפי שהם ערכו מקבל אותם, ומגדל את גופו לפי טבעו, ואחר כך מקבל מזונות יותר לפי טבעו, עד אשר גדלו.

וכך סידרו והגבילו חכמים את הנער לפי טבעו, בן חמש למקרא, ודבר זה יקבל הנער לפי טבעו, ויגדל את שכלו גם כן. ומה שלמד קיבל אותו קבל חזק עד שיגדל יותר. ואז יתחיל המשנה, דבר שהוא לפי ערכו. וכבר התחיל לייסד הבית בלומדו במקרא עיקרי הדינים על דרך הבנה מה, והוא לו יסוד למשנה. וכאשר כילה מלאכת הקודש במשנה, שהיא היסוד הגדול ועמוד ברזל לכל התורה, כאשר

יקרב למלאכת הקודש התלמוד, אז יוכל לבנות מגדל ראשו בשמים, לא יפול צרור ארצה, והכל על היסוד הקיים, הוא המשנה, שהיא לו יסוד מוסד. ואחר כך אם יקרב ידו לקרב לישא וליתן במלחמתה של תורה, אז ידיו רב לו, מלא מכל כלי מלחמתה של תורה, והם לו כחיצים ביד הגבור, קולע אל השערה ולא יחטיא, לא יסורו ממנו בשוכבו ובקומו. ובעת הליכתו לבית המרחץ, אשר הוא ערום מכל, הם יסובבוהו יבוננהו יצרנהו תמיד מכל רע, ומן החטא שוגג ומזיד, כאשר הם דבקים עם התורה והיא קרוב בפיהם ובלבבם לדבר במה מזהירים ומלמדים שלא יחטא. דומה לבשר שיש בו מלח רחוק הוא שיקבל הפסד. גם הם מעוררים אותו לאהוב מצות ה' ולדבקה בו.

השל"ה הקדוש - לתקן תקנה ציבורית

כן כותב השל"ה הקדוש (שבועות פרק נר מצוה יב):

מכל מקום צריך האדם לראות שילמוד תורה נביאים וכתובים ומשנה ותלמוד. וילמד תורה שבכתב תורה נביאים וכתובים כסדר, זה אחר זה. ואחר כך תורה שבעל פה שתא סדרי משנה בזה אחר זה. וכל כך פעמים ילמוד אותם עד שיהיו שגורים לו בעל פה, וההלכה בתלמוד יום ויום כדי שיהיה יוצא שישליש כל יום.

וכותב כי כך היה ראוי לעשות בכל מקום (ווי העמודים פרק חמישי יד):

חַי רֵאשִׁי, בְּזִכְרֵי נְחֻתְכוּ בְּנֵי מַעֲי בְּעֵבְרֵי מְפָרְנִיקְפוּרְט לְק"ק פּוֹזְנָא, הִלְכְּתִי דְרָךְ הֵימָּן וְעִבְרְתִי בְּק"ק אַמְשְׁטֶרְדָּם, וּמְצָאֲתִי שְׂמָה אַנְשִׁים חֲשׁוּבִים, וְהִרְבֵּה תַלְמִידֵי חֲכָמִים מֵהֵם, וְהִיִּיתִי בְּבִתֵי מְדַרְשׁוֹת שְׁלֵהֶם אֲשֶׁר לְכָל אֶחָד מִחֲצָה בְּפָנֵי עֲצָמוֹ, רְאִיתִי שְׁהִקְטָנִים לומְדִים הַמְקָרָא מִבְּרֵאשִׁית' עַד 'לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל', וְאַחַר כֵּן כָּל הָעֹשְׂרִים וְאַרְבַּע, וְאַחַר כֵּן כָּל הַמְשֻׁנָּיִת. וְכִשְׁנַעֲשֶׂה גְדוּל, אֲזַי מִתְחִיל לְלַמֵּד גְּמָרָא פְּרוּשׁ תּוֹסְפּוֹת, וְגָדְלוֹ וְהִצְלִיחוֹ, גַּם עָשׂוּ פְּרִי. וְאַנְכִי בְּכִיתִי עַל זֶה, לָמָּה וְעַל מָה לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן בְּאַרְצָנוּ, הַלְּוֵאֵי שִׁיתְפֹּשֵׁט הַמְּנַהֵג הַזֶּה בְּכָל תְּפֻצוֹת יִשְׂרָאֵל.

תיקון בסדר הלימוד של הבחורים

הפרי מגדים (או"ח משבצות זהב אגרת ראשונה) מתאר מציאות שבה הבחורים לא למדו בתחילה מקרא וכ"ד ספרים אלא רק גמרא, ואחר כך היו מתביישים ללמוד מקרא וכ"ד ספרים:

והבחורים אשר אומרים כי חרפה להם ללמוד בישיבה פרשה חומש עם רש"י וקפיטול בנביאים וכתובים, לו חכמו ישכילו היו לומדים זה ראשונה מכל.

על כן הזהיר הגר"א את בניו באגרת שכתב מדרכו לארץ הקודש להקדים לילדיו תורה שבכתב כולה. וכן כתב החיד"א (מדבר קדמות מערכת ח אות יז): "החכמה הראשונה

שיהיה בקי בכ"ד ספרים עם הנקודות והטעמים ערוכים בכל ושמורים", ורק אחר כך ילמד משנה וגמרא וכו'.

וכתב השל"ה הקדוש (שם):

חַי רֵאשִׁי, בְּאֵם יִתְאַסְּפוּ רֵאשֵׁי גְאוּנֵי אֶרֶץ יִחַד, וַיַּעֲשׂוּ תְקוּנָה וְסִדְרָה לְהַלְמוּד כְּסִדְרָה
הַזֶּה, לְהֵיוֹת לִיסוּד מוֹסָד וְלַחֲקֵי עוֹלָם וְלֹא יַעֲבֹר, אֵין סִפְקֵי שְׁחַפְּצֵי ה' בְּיַדֵּינוּ יִצְלִיחַ,
וְהַלְבָּבוֹת יִהְיוּ מְחַדְּדִים בְּתוֹרַת אֱמֶת בְּיַתֵּר שְׂאֵת וְיַתֵּר עֵז, וְהַגְּאֵלָה תִּקְרַב בְּזְמַן
קָרִיב.